

AMERİKA'NIN URUGUAY'A ASKERİ MÜDAHALELERİ

Doç.Dr.Sait YILMAZ*

Uruguay, 1516'da İspanyol fertihçi Juan Díaz de Solís tarafından keşfedildi. Yerli halk altın ve gümüş peşindeki acımasız yabancılara düşmandı. Uruguay'ın Charrua yerlileri 1831'de büyük bir katliama uğradılar ve bugün çok azı (%8) hayatta kalabildi. 1680-1827 yılları arasında İspanyol ve Portekiz kuvvetleri ülkenin verimli topraklarını ele geçirmek için yarıştılar. Ülke adını doğudaki verimli topraklar olan Rio Uruguay'dan aldı¹. 19. Yüzyıl boyunca ülke pek çok işgale, darbeye, diktatörlere ve sivil savaflara maruz kaldı. 1807 yılındaki İngiliz işgali ile gelen İngiliz tüccar akını kültürel yönde katkı da sağladı. Böylece ilk gazete çıktı, demokrasi ile tanışıldı ve sonrasında İspanya'dan bağımsız olma fikri oluştu. Uruguay, resmen 27 Ağustos 1828'de bağımsız oldu. Ülkenin iki partisi olan ve farklı kesimleri temsil eden Colorado Partisi (orta sınıf, liberal) ve Milli Parti (kırsal, muhafazakâr, tüccar kesim) arasında çıkan savaş (Guerra Grande) dokuz yıl (1843-1852) sürdü. Bunu müteakip bir dokuz yıl daha süren Uruguay, Arjantin, Brezilya, Fransız, İngiliz ve İtalyan kuvvetlerinin karıştığı bir kuşatma takip etti. Sonunda iki parti ülkenin ekonomik kurtuluşu için işbirliği yapmaya karar verdiler².

Uruguay, Güney Amerika'nın İsviçresi olarak bilinir. Bunun nedeni coğrafi benzerliği değil, Güney Amerika'nın ikinci küçük ülkesi olmasındandır. Uruguay'da en yüksek rakım 501 m.dir ve hayvancılığa dayalı bir ekonomi bulunmaktadır. Barışçı ve muhafazakâr bir ülke olan Uruguay, Güney Amerika'nın ilk sosyal demokrasilerinden birine sahiptir. Genellikle kırsalda yaşayan, homojen ve nispeten iyi eğitilmiş bir toplumu vardır. Uruguaylıların milli sloganı 1940'lardan beri "Uruguay gibi bir yer yoktur" olmuştur. 1950'lerin ortasından itibaren sanayi ve hayvancılık sektöründe yaşanan sıkıntılar ile birlikte ülkenin refah seviyesi ve huzuru bozulmaya başlamıştır³. 1960'ların sonuna doğru yüksek enflasyon ve bütçe açığı ile mücadele eden Uruguay 1973-1985 yılları arasında askeri diktatörlüğün pençesine düştü. Latin Amerika'daki en baskıcı yönetimden kurtulmak ancak 1990'da mümkün oldu. Devlet Başkanlığı'nı Luis Alberto Lacalle de Herrera'nın kazanması ile demokrasiye dönüş başladı. Küçük ve yaşlı bir nüfusa sahip olması, geleneksel değerlerin yüksek olması nedeni ile Uruguay, Latin Amerika'da değişime en az açık ülke olarak görülmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili Uruguay'ın stratejik ticaret yollarını kontrol eden ana limanı ve başkenti, 1726'da kurulan Montevideo'dur.

19. YÜZYIL MÜDAHALELERİ: 1855, 1858, 1868

1823 Monro Doktrini ile Latin Amerika'yı arka bahçesi ilan eden ABD iki yüz yıldır kıta halklarıyla kirli yöntemlerle savaşmaktadır. ABD'nin kıta'da yaşanan yüzlerce askeri darbeye doğrudan parmağı oldu⁴. Bütün bunları gene demokrasi geliştirme adına yaptı. 19. yüzyıl boyunca ABD yönetimi çoğu kez, Monroe Doktrini'ne başvurarak Latin Amerika ülkelerine müdahalelerde bulundu. Brezilya ve Arjantin de bağımsızlıklarını kazandıktan sonra 19. yüzyıl boyunca Uruguay ve Paraguay topraklarını ele geçirmek için birçok kez savaşın eşiğine geldiler ve bu ülkelere çeşitli müdahalelerde bulundular. Uruguay 1843-1852 yılları arasında başkent Montevideo civarında İngiltere, Fransa'nın müdahil olduğu dokuz yıl süren bir iç savaş dönemi yaşamıştı. Bu dönemde Arjantin güçleri de Montevideo

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, saityilmaz@aydin.edu.tr

¹ Rio, river (nehir) anlamındadır.

² John Charles Chasteen: Heroes on Horseback: A Life and Times of the Last Gaucho Caudillos (Dialogos), University of New Mexico Press, (Albuquerque,1995).

³ Juan Antonio Oddone: The Formation of Modern Uruguay, c.1870–1930", in Leslie Bethell ed., The Cambridge History of Latin America, v, c.1870 to 1930 (Cambridge U.P., 1986).

⁴ William Blum: Rogue State: A Guide to the Worlds Only Superpower. Common Courage Press, (2005), p.12.

yakınlarında ayrı bir hükümet kurmuştu. Batılı güçler, iç karışıklığı bastırarak kendi ticaret yollarını açık bulundurmak istiyordu.

Müdahalelerin diğer bir amacı da zengin mineral yatakları bulunan Uruguay'ın Rio de la Plata bölgesinin başka bir ülkenin tekeline geçmesini önlemektir. Aristokrasi nedeniyle halka toprak dağılmamış olması, Avrupa ile yapılan ticaretin ekonomik gelişmeye yol açmaması, Avrupa'nın ucuz mallarının yerel sanayi ve üretime zarar vermesi 1820-1870 yılları arasında çoğu Latin Amerika ülkesinin şiddet, diktatörlük, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık içinde yaşamasına neden oldu. 1855 yılı 25-29 Kasım günlerinde ABD ve Avrupalı birleşik deniz birlikleri Amerikan çıkarlarını korumak için Montevideo'daki ayaklanma esnasında karaya çıktılar ve ülkeyi işgal ettiler. Aynı tür müdahale 1858 ve 1868'de tekrarlandı⁵. 1858 yılı Ocak 2-27 arasında iki Amerikan savaş gemisi Montevideo'daki ayaklanma esnasında Amerikan varlıklarını korumak için karaya asker çıkardı. 1868 yılı Şubat 7-8 ve 19-26 günlerinde ise Montevideo'daki karşılıklarda yabancı kişi ve gümrükleri korumak için müdahalede bulunuldu⁶.

1864'de Brezilya birlikleri Uruguay'ı işgal etmişti. 1872 yılına kadar Arjantin ve Brezilya kendi çıkarları için Uruguay içindeki taraflardan birine yardım ederek iç savaşlara yardım ettiler. 1865'e kadar Brezilya'nın desteklediği Colorado Partisi iktidarı elinde tuttu. 1865 yılında Brezilya, Arjantin ve Uruguay üçlü bir ittifak yaparak beş yıl süren bir savaştan sonra 1870 yılında Paraguay'ı işgal ettiler. Bu savaşta Montevideo Brezilya ordusu tarafından ikmal merkezi olarak kullanıldı. Bu savaştan sonra üç ülke arasında bir güç dengesi oluştu ve Uruguay'ın bağımsızlığı garanti altına alınmış oldu. Colorado Partisi yönetimindeki Uruguay, Arjantin ve Brezilya ile birlikte Paraguay'a karşı üçlü ittifaka katıldı. 1865-1870 yılları arasındaki savaş Uruguay içindeki silahlı dış müdahaleyi de sona erdirdi. 19. Yüzyılın son çeyreğinde ülkeye özellikle Avrupa'dan Arjantin ve Brezilya yolu ile yapılan göçler sosyal ve siyasal yaşamı değiştirdi. Daha istikrarlı ve huzurlu bir hale gelen ülkede 1900 yılına gelindiğinde nüfusun üçte biri yabancı ülke doğumlu idi. Böylece ülkede orta sınıftan Avrupa değerlerini taşıyan, şehirli ve laik bir toplum yapısı oluştu.

20. YÜZYIL MÜDAHALELERİ: 1947, 1973

İkinci Dünya Savaşı esnasında Washington, Uruguay hariç diğer tüm hükümetlerden müttefik olma desteği almış, Uruguay ise tarafsız olmayı seçmiş ve bu durum savaşın sonuna kadar devam etmişti. Uruguay'da 1947 yılında Luis Batlle Berres'in Başkan olması ile "Battlizm" denilen bir dönem başlamıştı. Battle, yeni bir ideoloji ile ne komünist ne de popülist-otoriter yönetim tarzı seçmiş, çok sınıflı ancak işçi hareketinin siyasi otonomisini, sosyal işbirliğini öngören bir anlayış getirmişti. ABD ise İkinci Dünya Savaşı sonrası arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika'yı yeniden düzenlemek istiyordu. Bu amaçla 1947 yılında bu ülkelerle önce Rio Paketi ile "karşılıklı savunma anlaşması" yapma, bir yıl sonra da Amerikan Devletleri Örgütü (OAS⁷)'ı kurma yolunu seçti. Bu düzenlemeler aslında 1823'deki Monroe Doktrini'ne Soğuk Savaş içinde dönüşü temsil ediyordu. Amaç, kurulan askeri ortaklıklar vasıtası ile bu ülkelere komünizmin girmesini önlemektir. Uruguay ve Brezilya başta olmak üzere bir kaç ülke Amerikan askerlerinin ülkelerinde konuşlanmasını reddetti. 1947 yılında ABD nükleer bombardıman uçakları Uruguay üzerinde güç gösterisinde bulundu. Sonunda ülkeler askeri yardım karşılığında ABD'nin çok taraflı müdahalesini öngören 1947 Rio Anlaşmasını imzalamak zorunda kaldılar.

⁵ Ege & Makhijani. "180 Landings by the U.S. Marine Corps" (History Division), Counterspy (July-Aug. 1982). Foreign Affairs Division, Congressional Research Service, Library of Congress.

⁶ Instances of Use of Armed Forces Abroad, 1798-1945. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1975, revision of 1969 version.

⁷ Organization of American States.

ABD, 1964-1971 yılları arasında Uruguay seçimlerine el attı ve baskı politikalarını destekledi. CIA ve Amerikan Kalkınma Ajansı (AID), başkent Montevideo'da Kamu Emniyet Ofisi'ni açtılar. CIA elemanları bu ofis içinde resmen çalışıyorlardı⁸. Uruguay bu dönemde ekonomik düşüş içinde idi ve gösteriler, şiddet eylemleri sıradan bir hal almıştı. Bu dönemde devrimci bir gerilla grubu olan Tupamaros örgütü Robin Hood yaklaşımı ile halkın sempatisini toplamıştı. Bu dönemde Uruguay'da sol eğilimi Başkan Tabare Vazquez hükümeti bulunmaktaydı. Bu nedenle Tupamaro gerilları önemli pozisyonlara idi. Örgütün kilit elemanları hükümet, bankalar, üniversiteler, asker ve polis içinde önemli mevkilerde idi. Diğer Latin Amerikan gerilla gruplarından farklı olarak kan dökmekten kaçınıyor, daha çok ülkedeki yolsuzlukları deşifre ediyor ya da bu işlere bulaşanları kaçırarak Halk Mahkemesi'ne çıkarıyorlardı. Halka verilen slogan "Ya herkes dans edecek, ya da kimse (O Bailan Todos O No Baila Nadie)" idi. 1960'ların ikinci yarısından itibaren ekonomik sıkıntıların yaşandığı ülkede sol militan hareketler ve şehir terörizmi başladı. Gizli polisin CIA ile birlikte yaptığı (genetik bölgelere elektrik vermek gibi) işkenceler Tupamaro'nun eylemlerinin artmasına neden oldu. CIA, bu işkenceler için bütçe ve teçhizat sağlıyor, Uruguaylı polislere eğitim veriyordu. ABD, Uruguay polisine 150 milyon dolarlık teçhizat yardımı yaptı ve on bin kadar polisi eğitti⁹. Ancak işkence artık yaygınlaşmış ve Tupamaro dışındaki grupları da hedef almıştı.

1968 yılında halk hareketleri zirve yapınca 1970 yılına kadar ABD, Uruguay polisine ayaklanmaları kontrol eğitimi vermeye devam etti. Bu dönemde gösteri yapan dört dilencinin işkencede elektrik şoku ile öldürülmesi bir dönüm noktası teşkil etti. İşkencelerden sorumlu tutulan Amerikalı ajan Dan Mitrone, Tupamaro örgütü tarafından 31 Temmuz 1970 tarihinde kaçırıldı ancak kendisine işkence yapılmadı. Bunun yerine haspihanedeki 150 mahkûmun serbest bırakılması istendi. Nixon yönetiminden destek gören Uruguay yönetimi teklifi reddetti. ABD Ulusal Güvenlik Arşivi tarafından 2010 yılında yayınlanan dokümanlarda ABD Hükümetinin Mitrone'yi kurtarmak için Uruguay hükümetinin gerillaları hapisteki teröristleri öldürmekle tehdit etmesi istediği açıklandı¹⁰. 10 Ağustos 1970'de cesedi bulunan Mitrone'nin Indiana'daki cenazesine ABD yönetiminin üst düzey temsilcileri yanında Frank Sinatra, Jerry Lewis gibi isimler katıldı. Beyaz Saray sözcüsü Ron Ziegler, Mitrone'nin dünyanın her yerinde kendini barışa adanmış olduğunu açıklamaktaydı.

ABD, 1971'in ortalarında Uruguay'ı Latin Amerika için bir model olarak görmekteydi ve Şili'deki gibi bir sol dalganın tekrarlanmasını istemiyordu. Böylece asker ve polis kuvvetleri ile birlikte kapsamlı bir karşı ayaklanma harekâtı başlattı. 1972 yılının sonuna kadar Tupamaro çökertildi. Tupamaro'dan sonra üniversite öğrencilerine, işçi sendikalarına ve muhalefet partilerine baskı uygulandı. ABD, Brezilya'daki pro-Amerikan yönetim ile birlikte, seçmenleri korkutmak, şiddet, askeri baskı ve işkence olaylarının da yer aldığı bir karşı ayaklanma harekâtı içinde Uruguay'ın iç işlerine müdahale etmişti. Ancak, yapılan seçimler ve siyasi baskı sonucu istediğini elde edemeyen ABD, Uruguay ordusu ile işbirliği yaparak bu sefer askeri darbe düzenledi. 27 Haziran 1973'de Devlet Başkanı Bordaberry, Meclis'i lağv ederek diktatörlük dönemini başlattı. 1973'de Milli Kongre dağıtıldı ve ABD ile işbirliği yapan Başkan Bordaberry de 1976 yılında görevden uzaklaştırıldı. Böylece yönetim tamamen askerlerin eline geçti¹¹.

⁸ A. J. Langguth: Hidden Terrors, Pantheon Books, (1978), p. 286.

⁹ William Blum: Killing Hope, U.S. Military and CIA Interventions since World War II, Common Courage Press, (1995), p.221.

¹⁰ Associated Press: Nixon Urged Death Threats to Save American Agent Kidnapped in Uruguay, Once-Secret Cables Show, (August 13, 2010).

¹¹ David Rock, David, and Fernando López-Alves. "State-Building and Political Systems in Nineteenth-Century Argentina and Uruguay", Past and Present, no. 167 (May 2000).

ABD'nin müdahalesi ile Uruguay bir "hapishane ülkesi" haline geldi. Darbe sonucu siyasi nedenlerle nüfusa göre dünyadaki en büyük oranda insan hapse atıldı. Artık askerler iktidarda idi ve sonraki 11 yıl Uruguay, Latin Amerika'nın göreceği en baskıcı diktatörlükle yönetilecekti. Bu dönemde işkence rutin ve otomatik hale geldi yani Uruguay'da kimse dans etmiyordu. Kasım 1980'de askeri diktatörlüğün kurumsallaşmak için getirdiği ulusal referandumla sunulan anayasa reddedilince 1981-1985 yılları arasında iktidar sivil başkan Julio María Sanguinetti'ye devredildi ve ülke demokrasiye döndü. Yaşanan müdahale tecrübelerine rağmen Uruguay ve ABD arasındaki ilişkiler 1985-1990 yılları arasında mükemmel yakın seyretti. Jimmy Carter yönetimi Uruguay'da insan hakları ihlallerini öne sürerek Uruguay'ın demokrasiye geçişine destek verdiğini açıklamaktaydı. Reagan yönetimi Uruguay'ın ihraç ürünlerine karşı daha esnek bir politika izlemesi bunda etkili oldu. Ancak 1989 yılında ABD'nin Panama'ya müdahalesi ilişkileri tekrar soğuttu.

KAYNAKÇA

Associated Press: Nixon Urged Death Threats to Save American Agent Kidnapped in Uruguay, Once-Secret Cables Show, (August 13, 2010).

BLUM, Blum: Killing Hope, U.S. Military and CIA Interventions since World War II, Common Courage Press, (1995).

BLUM, William: Rogue State: A Guide to the Worlds Only Superpower. Common Courage Press, (2005).

CHASTEEN, John Charles: Heroes on Horseback: A Life and Times of the Last Gaucho Caudillos (Dialogos), University of New Mexico Press, (Albuquerque,1995).

EGE & MAKHIJANI: 180 Landings by the U.S. Marine Corps, Counterspy (July-Aug. 1982). Foreign Affairs Division, Congressional Research Service, Library of Congress.

Instances of Use of Armed Forces Abroad, 1798-1945. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1975, revision of 1969 version.

LANGGUTH, A. J: Hidden Terrors, Pantheon Books, (1978).

ROCK, David and Fernando López-Alves. "State-Building and Political Systems in Nineteenth-Century Argentina and Uruguay", Past and Present, no. 167 (May 2000).

ODDONE Juan Antonio: The Formation of Modern Uruguay, c.1870–1930", in Leslie Bethell ed., The Cambridge History of Latin America, v, c.1870 to 1930 (Cambridge U.P., 1986).